

شاخصه های طلبه تراز حوزه های علمیه شیعی از منظر امامین انقلاب

فاطمه غلامی آذر^۱

چکیده

انقلاب اسلامی ایران و نظام جمهوری اسلامی برآمده از آن، میراث امام خمینی (ره) و ثمره خون پاک شهیدان است. پایایی یک انقلاب افزون بر استمرار علل پیدایش، بیش از هر عامل دیگر وابسته به پشتوانه های نظری و قدرت حمایت تئوریک آن است که در خصوص انقلاب اسلامی ایران، این عامل برعهده حوزه های علمیه است. بنابر این یکی از عوامل اساسی بقای انقلاب اسلامی در گرو «انقلابی بودن» و «انقلابی ماندن» حوزه های علمیه در همه ابعاد است. «حوزه انقلابی» به عنوان یک سازه مفهومی، دارای شاخص های خاص خود است. بررسی حوزه انقلابی از نظر تحلیل مفهومی به شاخص ها و مولفه های آن، به طور طبیعی دامنه تحقیق را به بحث از مبانی آن نیز می کشاند که بدون مبانی، شاخص ها نه جایگاه خود را پیدا می کند و نه تن به بررسی می دهد. در این پژوهش ابتدا تعریفی از حوزه انقلابی که شامل دو بخش حوزه و انقلاب می باشد، ارائه داده شده و در ادامه نقش بی بدیل حوزه های علمیه در تحقق انقلاب اسلامی بیان شده است. سپس به تحلیل شاخص ها و مبانی طلبه انقلابی پرداخته شد که نتایج تحقیق ۱۰ شاخصه برای طلبه تراز حوزه های علمیه شیعی از منظر امامین انقلاب را نشان می دهد.

کلید واژه: انقلابی، تمدن اسلامی، حوزه علمیه، شاخص ها

^۱. سال هفتم پاره وقت (سطح ۲) حوزه علمیه فاطمیه (سلام الله علیها) fatmhghlamyadhr@gmail.com

مقدمه

به گفته امام خمینی (ره)، یکی از اصول اساسی انقلاب اسلامی، تربیت نیروهای متخصص و متعهد به اهداف انقلابی بوده است. ایشان همواره بر اهمیت تربیت طلابی با دانش علوم دینی و آگاهی سیاسی و اجتماعی تأکید داشتند. امام خمینی (ره) با تأکید بر این موضوع، الگوی کاملی از طلبه انقلابی را ترسیم نموده و بر ضرورت حضور فعال طلبه در عرصه عمل تأکید کرده‌اند. این نگرش، نشان‌دهنده دغدغه‌ی امام خمینی (ره) برای ترازسازی حوزه‌های علمیه با آرمان‌های انقلاب اسلامی بوده و مؤید استعداد و توانمندی طلاب در پاسخگویی به نیازهای اجتماعی و سیاسی جامعه است. به همین دلیل، تأکید بر تربیت طلاب انقلابی با دانش علوم دینی و آگاهی سیاسی و اجتماعی، به منظور تأمین نیروهای متخصص و مؤثر در حفظ و پاسداری از انقلاب اسلامی، به عنوان یک دغدغه مهم در سیر تحولات حوزه‌های علمیه در دوران پس از انقلاب اسلامی مطرح گردید.

موضوع انقلاب اسلامی ایران و نظرات انقلابی امام خمینی از جمله مسائلی است که همواره مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته و در این راستا، آثار متعددی منتشر شده است. منابعی چون کتاب ولایت فقیه و صحیفه امام که از تألیفات امام خمینی به شمار می‌روند، به عنوان مهم‌ترین منابع برای درک دیدگاه‌های انقلابی ایشان شناخته می‌شوند. علاوه بر این منابع، چندین اثر پژوهشی دیگر نیز به موضوعات مرتبط با این تحقیق پرداخته‌اند:

۱. اندیشه سیاسی امام خمینی^۱: این پژوهش که در چندین فصل تنظیم شده، به مبانی اندیشه سیاسی، رابطه دین و سیاست، مفاهیم بنیادین مبارزات اجتماعی و دولتی، نظریه ولایت فقیه و دیدگاه امام خمینی درباره مردم و حکومت می‌پردازد و در برخی از بخش‌ها به آیات قرآن کریم نیز اشاره می‌کند.

۱. جمشیدی، محمد حسین اندیشه سیاسی امام خمینی تهران پژوهشکده امام خمینی. اول: ۱۳۸۸

۲. اندیشه سیاسی و اجتماعی امام خمینی^۱: این کتاب شامل مجموعه مقالاتی است که به موضوعات مختلف در حوزه اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی امام خمینی اختصاص دارد.

۳. الگوی رهبری امام خمینی^۲: نویسنده این اثر پس از ارائه کلیات، به بررسی مطالعات رهبری، الگوی رهبری امام و الگوی رهبری اسلامی و جزئیات مرتبط با آن‌ها پرداخته است. این پژوهش‌ها و آثار مشابه به بررسی مبانی دیدگاهی، سیره فردی و اجتماعی و عقاید سیاسی امام خمینی پرداخته‌اند.

با این حال، علی‌رغم انبوه بیانات جامع و شفاف امام خمینی و مقام معظم رهبری در طول دهه‌های گذشته، متأسفانه هنوز سندی درباره شاخص‌های طلبه جوان مؤمن انقلابی تهیه و تدوین نشده است تا دستمایه سیاستگذاران و بن‌مایه برنامه اقدام طلاب جوان قرار گیرد.

با توجه به تبیین امام خامنه‌ای (مدظله العالی) درباره ویژگی‌های طلبه انقلابی، می‌توان گفت که یک طلبه تراز انقلاب باید دارای ویژگی‌هایی از قبیل روحیه جهادی، بصیرت سیاسی و توانایی تحلیل مسائل روز باشد. امام خامنه‌ای به تأکید فراوان بر نقش حوزه‌های علمیه در تربیت نخبگان انقلابی و پاسخگویی به نیازهای جامعه اسلامی پرداخته‌اند. بنابراین، یک طلبه عصر انقلاب باید بتواند با توجه به اصول و ارزش‌های انقلاب، نقش خود را به خوبی انجام دهد و به عنوان یک طلبه انقلابی و پیرو خط امام (ره) شناخته شود. امام خمینی (ره) در مبارزات خود هدف از ایجاد چنین نخبگانی را دنبال می‌کرد که توانایی تحلیل مسائل را داشته باشند و با روحیه جهادی، به منافع و اصول انقلاب اسلامی پایبند باشند. این مسئله نشان دهنده اهمیت بالای تربیت نخبگان انقلابی و نقش آن‌ها در پاسخگویی به نیازهای جامعه است. در نتیجه، بررسی و تبیین ویژگی‌های یک طلبه تراز انقلاب مورد تأکید قرار می‌گیرد. از این رو، سوال اصلی پژوهش حاضر این است که یک طلبه تراز انقلاب چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد؟ یک طلبه عصر انقلاب باید چه ویژگی‌هایی را داشته باشد تا به عنوان

۱. جمعی از نویسندگان، اندیشه سیاسی و اجتماعی امام خمینی قم: مجتمع آموزش عالی امام خمینی اول ۱۳۹۰

۲. شفیعی، عباس. الگوی رهبری امام خمینی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. اول: ۱۳۹۱

یک طلبه انقلابی و پیرو خط امام (ره) شناخته شود؟ این ها سوالاتی است که تحقیق پیش‌رو، در صدد پاسخ به آن است.

۱. مروری بر ادبیات و چارچوب نظری تحقیق

مروری بر ادبیات و چارچوب نظری تحقیق از مراحل اساسی و حیاتی در هر تحقیقی است که باید با دقت انجام شود. ادبیات مروری بر تحقیق، مجموعه‌ای از منابع و مطالب مرتبط است که به تحقیق کمک می‌کند و نظریه‌های مختلف و گسترده‌ای را در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد. چارچوب نظری تحقیق نیز به عنوان یک ساختار مفید برای تحلیل داده‌ها و تفسیر نتایج استفاده می‌شود.

۱,۱. مفهوم حوزه و انقلاب

مفهوم لغوی و اصطلاحی حوزه:

حوزه به معنای ناحیه مجتمع و مکان ثقل و قلمرو آمده است و حوزه الاسلام به معنای حدود و ثغور و نواحی اسلامی است.^۱

کلمه حوزه یا حوزه های علمیه اصطلاحی است رائج در جهان به ویژه نزد شیعیان به معنای مرکز تحصیل علوم دینی و به اصطلاح دانشگاهی است برای آموزش و فراگیری علوم دینی و قدیمه، که با در اختیار داشتن گنجینه به یادگار مانده از خاندان نبوت و ،عترت فرهنگ بینظیری را در تمام زمینه های علمی، اجتماعی و بعضا سیاسی از خود به یادگار گذارده است.^۲

مفهوم لغوی و اصطلاحی انقلاب:

۱. عمید، حسن، فرهنگ عمید، سرپرست تألیف: فرهاد قربانزاده، تهران، آشنج، ۱۳۸۹، ذیل واژه حوزه.
۲. جمعی از نویسندگان، دانشنامه جهان اسلام، تهران، بنیاد دایره المعارف اسلامی، ۱۳۸۹، ج ۶، ص ۵۴۹.

در لغت‌شناسی واژه انقلاب، توان انقلاب را مصدر از ریشه «قلب» به معنای ایجاد تحول د شیء نسبت به حالت قبل دانست.^۱ در مفردات راغب نیز این ریشه به معنای بازگشتن از وجهی به وجه دیگر معنا شده است و نویسد: قلب شیء گرداندن و گردیدن آنست از وجهی بوجهی مثل گرداندن لباس و گرداندن انسان از طریقهِ اش^۲ مانند آیه زیر که می‌فرماید: يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَ يَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَ إِلَيْهِ تُقْلَبُونَ^۳ «هر که را بخواهد عذاب و هر که را بخواهد رحمت میکند و به سوی او بازگردانیده میشوید».

و انقلاب نیز به معنای انصراف یعنی بازگشتن آمده است،^۴ مانند آیه ی وَ مَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَ مَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئاً وَ سَيَجْزِي اللَّهَ الشَّاكِرِينَ^۵ «و محمد، جز فرستاده ای که پیش از او [هم] پیامبرانی [آمده و] گذشتند، نیست. آیا اگر او بمیرد یا کشته شود، از عقیده خود بر می‌گردید؟ و هر کس از عقیده خود بازگردد، هرگز هیچ زبانی به خدا نمی‌رساند و به زودی خداوند سپاسگزاران را پاداش میدهد».

همچنین در آیه ذیل نیز انقلاب به معنای بازگشت آمده است: قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ؟^۶ «گفتند ما به سوی پروردگارمان بازخواهیم گشت».

در کتاب العین نیز همین معنای برگرداندن و بازگشت برای ریشه قلب آمده است.^۷ در لغت نامه های فارسی نیز این واژه به مفهوم دگرگونی و تحول گرفته شده است، به عنوان نمونه در فرهنگ معین آمده است: «انقلاب از قلب به معنی دگرگونی زیرو رو شدن، تحول و تغییر است».^۸

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم لسان العرب. ج ۱۰. بیروت: دار صادر. سوم: ۱۴۱۴ق. ص ۶۵.

۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد بن فاضل المفردات فی غریب القرآن تهران مرتضوی. دوم: ۱۳۷۴. ص ۶۸۱.

۳. عنکبوت/۲۱.

۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. پیشین. ص ۶۸۱.

۵. آل عمران/۱۴۴.

۶. اعراف/۱۲۵.

۷. فراهیدی، خلیل بن احمد کتاب العین. ج ۵. قم هجرت دوم: ۱۴۱۰ق. ص ۱۷۱.

۸. معین، محمد. فرهنگ فارسی ج ۱. تهران امیرکبیر. اول: ۱۳۶۰. ص ۱۶۷.

اگر انقلاب اسلامی بخواهد به عنوان یک حرکت رو به پیش برای ایجاد یک تمدن اسلامی و بعد استحاله فرهنگ مادی غرب در درون تمدن اسلامی اقدام کند، باید رابطه بین اسلامیت و تمدن و دولت اسلامی، منطقاً حل شود که این کار حوزه های علمیه و شرط انقلابی ماندن حوزه و حکومت است.

انقلاب اسلامی در واقع واکنش عظیم مکتب اهل بیت در مقابل جریان نفوذ و سلطه است. انقلاب درصدد است هویت دنیای اسلام را در مقابل غرب احیا کند. امام خامنه ای پنج مرحله برای این قدام بیان می کنند: انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، جامعه اسلامی، تمدن اسلامی.

اگر توانستیم تمدن اسلامی را احیا کنیم فضای تمدن اسلامی در دنیای معاصر نفوذ می کند و غلبه فرهنگی اتفاق می افتد و به تعبیر بعضی از متفکرین غربی: فرهنگ اسلام قادر است در جهاز هاضمه خود فرهنگ های دیگر را هضم کند.

انقلاب اسلامی فضای جدیدی در جهان ایجاد کرده و دو قطبی کمونیسم و سرمایه داری را به دو قطبی اسلام و تمدن مادی تبدیل نموده است.

ما الان حکومت داریم، قدرت داریم، قدرتمان هم اثرگذار بر جامعه جهانی است، از مرزهای خودمان عبور کرده ایم. حکومت ما اقتدار سیاسی دارد، اقتدار فرهنگی دارد، پس در این حوزه فرهنگ اسلام از نو سر برداشته و احیا شده و به جریانی تمدنی مقابل تمدن غرب تبدیل شده است. باید گفت زمانه، زمانه برخورد تمدن هاست.

انقلابی یعنی حوزه ای که پژوهش، آموزش و تبلیغ مقیاس کارش، مقیاس حرکت پیش رونده مکتب اهل بیت به سمت ظهور باشد، آن هم در دنیای امروز، با توجه به مقیاسی که غرب برنامه ریزی می کند که حاکمیتی برای همه شئون حیات بر محور یک مکتب است و به دنبال فرهنگ واحد، دین واحد، و یک کدخدای واحد است، انقلابی گری یعنی مقابل این جریان استقامت کردن و عبور دادن دنیای تشیع به سمت به دست گرفتن جریان قدرت در این مقیاس است.

بیان امام(ره) را در منشور روحانیت ببینید، می فرمایند: «روحانیت باید نبض زمان در دستش باشد، پاسخگویی به مسائل مستحدثه کافی نیست. رهبری حوادث کند، نه اینکه آنها یک مسئله سیاسی خرد یا کلان درست کنند، آن وقت ما مجبور بشویم به گونه ای آن را حل و فصل کنیم. ما باید نبض زمان را در دست داشته باشیم.» نه این که دیگران حادثه ها را رقم می زنند، این می ایستد جبهه می گیرد و پاسخ می دهد. حوزه انقلابی یعنی حوزه ای که نبض حوادث آینده منطقه و جهان را رقم می زند.

رهبر معظم انقلاب می فرمایند: «تمدن اسلامی یعنی آن فضایی که انسان در آن فضا از لحاظ معنوی و از لحاظ مادی میتواند رشد کند و به غایات مطلوبی که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است برسد.»^۱

البته اصل مهمی را باید در تحقق این آرمان توجه داشت و آن همان است که رهبری به آن اشاره کردند یعنی، «آرمان گرایی با نگاه واقعیت ها [باید انجام شود] واقعیت ها را باید درست فهمید آنچه که از واقعیت ها موجب اقتدار است آن ها را باید شناخت.»^۲ یعنی نباید در این راه خیال بافی را به جای آرمان به حساب آوریم.

۱. خامنه ای، بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۲/۶/۱۴

۲. پیشین، ۹۲/۶/۱۴

نتیجه گیری

تحلیل ویژگی‌های یک روحانی انقلابی، همانطور که توسط رهبران انقلاب اسلامی ترسیم شده است، یک نمای چند وجهی از طلبه انقلابی را نشان می‌دهد. این نما، طیف گسترده‌ای از ویژگی‌ها را شامل می‌شود، از درک عمیق اصول اسلامی و تعهد به عدالت اجتماعی تا رویکردی عمل‌گرا برای حل مشکلات و احساس قوی نسبت به هویت تاریخی.

یک روحانی انقلابی نه تنها یک عالم، بلکه یک فعال نیز هست که در مبارزه مداوم برای تحقق آرمان‌های اسلامی مشارکت می‌کند. از آنها انتظار می‌رود هم راهنمای معنوی و هم اصلاح‌گر اجتماعی باشند و نقش محوری در شکل‌دهی مسیر جوامع اسلامی ایفا کنند. شاخصه‌های کلیدی چنین روحانی‌ای عبارتند از:

- درک عمیق از آموزه‌های اسلامی و توانایی کاربرد آن‌ها در چالش‌های معاصر.
- تعهد به عدالت اجتماعی و ریشه‌کن کردن ظلم.
- رویکردی عمل‌گرا برای حل مشکلات، مبتنی بر درک عمیق از اصول اسلامی و واقعیت‌های معاصر.
- احساس قوی نسبت به هویت تاریخی، با درک عمیق از انقلاب اسلامی و اهداف آن.
- تعهد به یادگیری مستمر و رشد فکری.
- ارتباط عمیق با مردم و آمادگی برای خدمت به نیازهای آن‌ها.

بر اساس این تحلیل، توصیه‌های زیر ارائه می‌شود:

۱. تقویت برنامه‌های آموزشی در حوزه‌های علمیه: حوزه‌های علمیه باید بر توسعه مهارت‌های عملی و درک انتقادی از مسائل معاصر، علاوه بر مطالعات اسلامی سنتی، تمرکز بیشتری داشته باشند.

۲. **ترویج تحقیقات در مورد زندگی و آموزه‌های رهبران انقلاب اسلامی:** درک عمیق‌تر از اندیشه‌ها و اقدامات شخصیت‌هایی مانند امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای می‌تواند بینش ارزشمندی را برای نسل‌های آینده روحانیون فراهم کند.
۳. **ترویج گفتگو بین روحانیون و دانشمندان علوم اجتماعی:** این رویکرد بین‌رشته‌ای می‌تواند به درک جامع‌تری از چالش‌های پیش روی جوامع اسلامی کمک کند.
۴. **حمایت از توسعه جامعه مدنی قوی:** یک جامعه مدنی قوی برای تحقق آرمان‌های اسلامی ضروری است و روحانیون می‌توانند نقش مهمی در تقویت چنین جامعه‌ای ایفا کنند.
۵. **ترویج همکاری بین‌المللی بین روحانیون اسلامی:** با همکاری یکدیگر، روحانیون اسلامی می‌توانند رویکردی متحدتر و منسجم‌تر برای مقابله با چالش‌های جهان اسلام ارائه دهند.

فهرست منابع:

قرآن کریم آیت الله مکارم شیرازی

۱. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، انتشارات سازمان چاپ و نشر دارالحديث، قم، 1386ش

۲. دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، دانشگاه تهران، تهران، 1349ش

۳. خمینی، سیدروح الله، صحیفه امام، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران ۱۳۷۹ش
۴. _____، تحریر الوسیله، اسماعیلیان، قم، ۱۳۷۵ش
۵. _____، منشور روحانیت، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) - عروج، ۱۳۹۹
۶. _____، صحیفه نور، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران
۷. مطهری، مرتضی، آینده انقلاب اسلامی ایران، انتشارات صدرا، تهران تیر ۱۳۸۶
۸. حسینی بهشتی، سید محمد، ولایت رهبری روحانیت، انتشارات بقعه، تهران ۱۳۸۳ش
۹. مجموعه مقالات همایش ملی حوزه انقلابی، مرکز بین المللی ترجمه و نشر جامعه المصطفی، قم، ۱۳۹۵ش
۱۰. مجموعه مصاحبات همایش ملی حوزه انقلابی، مرکز بین المللی ترجمه و نشر جامعه المصطفی، قم، ۱۳۹۵ش
۱۱. حسینی خامنه ای، سید علی، حوزه و روحانیت از نگاه رهبری، انتشارات مرکز مدیریت حوزه های علمیه، قم، ۱۳۸۹ش
۱۲. _____، حوزه و روحانیت، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۹۰ش
۱۳. سایت رهبر معظم انقلاب «www.khamenei.ir»
۱۴. پناهیان، علیرضا، سایت بیان معنوی «www.bayan-manavi.com»
۱۵. فلاح شیروانی، محمدرضا، حوزه باید انقلابی بماند، انتشارات شهید کاظمی، قم، ۱۳۹۴سفند